

CONSIDERAȚII PRIVIND VESELA DE STICLĂ DESCOPERITĂ ÎN CIMITIRELE DIN SATELE NEMȚIȘOR ȘI TÂRZIA (JUD. NEAMȚ)

DE

SEVER-PETRU BOȚAN*

Abstract

This short contribution presents a number of 28 fragments of glass discovered in the barrow cemeteries at the Nemțisor and Târzia villages (Neamț County). As part of the funerary inventory in cremation burials these vessels are severely fragmented and deformed and, therefore, very difficult to classify. Still we noted the presence of two gaming pieces (latrunculi), one cone-shaped beaker of Isings 106 type and several fragments of unidentified cups and bowls. The glass vessels discovered in the Carpathian Barrows Culture tombs reflect the level of civilization attained by the Barbarian population in Northern Moldavia in the 3rd-4th centuries AD.

Keywords: *Glassware, Carpathian Barrows Culture, Late-Roman period, imported goods, funerary deposits.*

Materialul vitric pe care-l publicăm în cele ce urmează provine din cimitirele descoperite în punctele Braniște și Gura Secului, ambele de pe teritoriul satului Nemțisor (com. Vânători – Neamț), precum și cel din satul Târzia (com. Brusturi-Drăgănești). Necropolele respective au fost atribuite „Culturii tumulilor carpatici” și se datează în mare măsură în secolul al IV-lea p.Chr. Ele erau alcătuite din tumuli care adăposteau morminte de incinerare, ceea ce explică până la un punct distrugerea vestigiilor recuperate în cursul cercetărilor arheologice, îngreunând totodată și identificarea lor¹.

Se mai poate adăuga și faptul că, în cursul cercetărilor arheologice au fost depistate și resturile unor vase de sticlă² de foarte slabă calitate, ce nu pot fi identificate momentan și nu constituie subiectul lucrării noastre³.

Vesela de sticlă descoperită în mormintele tumulare de incinerare de la Braniște, Gura Secului și Târzia (jud. Neamț) se compune din 28 de fragmente de mici dimensiuni din care 26 provin de la Braniște (T8, T9, T10, T21, T27, T29, T30, T32) și câte unul de la Gura Secului și Târzia. Din nefericire majoritatea pieselor au un grad de fragmentare ridicată și prezintă urme de ardere și topire ceea ce face imposibilă identificarea lor tipologică. Între formele ce au putut fi identificate se numără două piese de joc de formă aproape rotundă, fabricate probabil din fragmente de sticlă spartă (Cat. nr. 1-2). Aceste piese (denumite *calces*, *latrunculi*, *calculi* sau *lapilli*) erau utilizate pentru jocurile de strategie pe tablă fiind o prezență constantă atât în zona așezărilor militare din spațiul vest-pontic⁴ cât și la nord de Dunăre în spațiul dacic⁵. Prezența acestor piese la Gura Secului și Târzia în contexte databile în secolele III-IV d.Chr. dovedește faptul că aceste obiceiuri preluate din lumea romană erau o practică curentă și în *Barbaricum*.

* Institutul de Arheologie, Iași; sever_botan@yahoo.com.

¹ MIHAILESCU-BÎRLIBA 1997a; MIHAILESCU-BÎRLIBA 1997b; MIHAILESCU-BÎRLIBA 1999.

² MIHAILESCU-BÎRLIBA 1980: 195; CÂRCIUMARU, CÂRCIUMARU 1980.

³ Rămânem recunoscători domnului dr. Virgil Mihailescu-Birliba pentru bunăvoința de a ne oferi spre publicare resturile vitrice rezultate din cercetările amintite.

⁴ Vezi NUȚU, BOȚAN 2009: 145-156, cu exemple și bibliografie.

⁵ PAKI, COCIȘ 1993: 149-161; BOȚAN 2015: 138-139; IONIȚĂ, ȘOVAN 2014: 145-150; PÁNCZÉL 2010: 33. Pentru o trecere în revistă a tuturor descoperirilor din spațiul carpato-danubiano-pontic, vezi MIHAILESCU-BÎRLIBA 2016 (sub tipar).

Un alt tip de vas identificabil (Cat. nr. 14) este reprezentat de paharul cu corp conic de tip Isings 106 caracterizat prin cele două incizii late de aproximativ 2 mm sub buză, la exterior. Aceste vase reprezintă o prezență constantă începând cu secolul al IV-lea d.Chr., fiind întâlnite într-o gamă largă de dimensiuni și motive decorative pe tot cuprinsul Imperiului Roman⁶. Realizat din sticlă incoloră, transparentă, de foarte bună calitate, paharul descoperit în Tumulul 30 de la Braniște-Nemțișor reprezintă aproape sigur un produs de import provenit din atelierele romane. Ținând cont de faptul că odată cu secolul al IV-lea p. Chr. producția vitrică se regionalizează, răspândindu-se pe tot cuprinsul Imperiului și chiar în *Barbaricum*⁷, este dificil de presupus un eventual areal de proveniență pentru vasul nostru însă nu este exclus ca acesta să fi fost fabricat undeva în apropiere, fie în spațiul nord pontic (acolo unde atelierele de la Alma Kermen, Chersones, Tanais sau Komarovo desfășurau o activitate înfloritoare în producția secundară a sticlei⁸), fie în vestul Mării Negre.

În continuare, se mai pot identifica cu aproximație câteva fragmente de pahar/cupă (Cat. nr. 8, 13, 27,28) realizate din sticlă subțire, de bună calitate. Fragmentul nr. 13 pare să fi aparținut unui vas de mici dimensiuni decorat la exterior cu o serie de striai fine, însă, la fel ca în majoritatea cazurilor, dimensiunile reduse fac aproape imposibilă identificarea cu exactitate a tipului. Alte trei fragmente (Cat. nr. 3, 18, 19) par să fi aparținut unor boluri. Între acestea, piesele nr. 3 și 18 sunt decorate cu o nervură subțire la exterior și au caracteristici similare în ceea ce privește calitatea și culoarea pastei vitrice, fapt ce ne întărește convingerea că avem de-a face cu două vase de același tip. Pasta vitrică de culoare albăstriu-verzui, de bună calitate, poate fi un indicator către o datare mai timpurie, eventual secolul al III-lea p.Chr.

În fine, fragmentul nr. 7 pare să fi aparținut unui urciur cu toartă de dimensiuni medii, ce a fost puternic deformat de foc, astfel că tipul exact nu poate fi precizat.

Restul fragmentelor sunt puternic arse și deformat ca dovadă a faptului că au făcut parte din cadrul ritualului funerar, fiind probabil depuse pe rug împreună cu defuncții sau într-un anumit moment al arderii. Din identificările tipologice sumare pe care le-am întreprins, observăm că predomină vesela de băut și cea de servit, fapt ce ne determină să considerăm că și celelalte fragmente rămase neidentificate s-ar putea înscrie în această categorie funcțională. Observăm așadar o diferență consistentă între inventarul vitric din tumulii „Culturii tumulilor carpatici” din secolele III-IV p.Chr. și vesela de sticlă întâlnită în mormintele tumulare din Moesia Inferior, acolo unde predomină în special unguentariile⁹.

Se impune în încheiere două observații. Cea dintâi atrage atenția asupra posibilităților pe care le are totuși arheologul de a îmbogăți rezultatele unei cercetări dificile, cum este cazul mormintelor de incinerare. Cea de-a doua, scoate în evidență standardul de civilizație atins de către populația din *Barbaricum*, așa cum relevă și descoperirile din necropolele studiate.

⁶ ISINGS 1957: 126-131, forma 106.

⁷ CHIRIAC, BOȚAN 2013: 305.

⁸ CHIRIAC, BOȚAN 2013: 281, cu bibliografie.

⁹ CHIRIAC, BOȚAN 2014: 534.

CATALOGUL PIESELOR DE STICLĂ¹⁰

- 1 Piesă de joc (MIAPN, nr. inv. 18445a) – Pl. I/1 (a-b).
Târzia, T5, C1, 1979. Pastilă de sticlă de culoare galben-verzui, translucidă, cu aspect poros și urme de ardere.
Diam. = 11 mm.
- 2 Piesă de joc (MIAPN, nr. inv. 21920a) – Pl. I/2 (a-b).
Gura Secului, T5, C1, 1983. Pastilă de sticlă incoloră, translucidă, cu urme de ardere.
Diam. = 2,6 cm; G = 1,3 cm.
- 3 Fragment de bol (MIAPN, nr. inv. 17567a) – Pl. I/3 (a-b).
Braniște, T8, Gr. 2, 1978. Fragment de perete de vas din sticlă de culoare albastrui de bună calitate, semi-transparentă. La exterior se poate observa o nervură subțire în relief¹¹.
L = 5,3 cm; l = 2,6 cm; G = 0,2 cm.
- 4 Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 17575a) – Pl. I/4 (a-b).
Braniște, T8 (între T8/A și T8/B), C1, 1978. Fragment de sticlă de culoare verde, translucidă, puternic deformată de ardere. Posibil, fragment de toartă de vas.
L = 2,8 cm; l = 1,1 cm.
- 5 Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 21983) – Pl. I/5 (a-b).
Braniște, T8, C1, 1978. Fragment de sticlă de culoare verde, translucidă, puternic deformată de ardere¹².
L = 1,6 cm; l = 1,3 cm.
- 6 Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 22014a) – Pl. I/6 (a-b).
Braniște, T9, 1982. Fragment de sticlă incoloră, translucidă, cu aspect poros, puternic deformată de ardere.
L = 1,8 cm; l = 1,4 cm.
- 7 Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 22027a) – Pl. I/7 (a-b).
Braniște, T10, C1, 1982. Fragment de sticlă de culoare verzui, translucidă, puternic deformată de ardere.
Posibil, partea superioară de buză și un fragment de toartă de la un urciur.
L = 3,9 cm; l = 2,2 cm; G = 2,5-3 cm.
- 8 Fragment din buza unei cupe (MIAPN, nr. inv. 17569) – Pl. II/1 (a-b).
Braniște, T21/A, C1, 1984. Fragment de sticlă de culoare albastruie, translucidă, irizată maroniu, cu urme de ardere și crăpături. Buza respectivă este rotunjită, șlefuită și ușor evazată spre exterior¹³.
L = 1,5 cm; l = 1,5 cm.
- 9 Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28173) – Pl. II/2 (a-b).
Braniște, T21/D, C1, 1984. Fragment de sticlă de culoare verzui, translucidă, cu aspect poros, puternic deformată de ardere.
L = 3,1 cm; l = 1,1 cm.

¹⁰ Mai amintim că o parte dintre piesele înregistrate de către noi au fost examinate prin anii '90 ai secolului trecut și de către dr. Gudrun Gomolka-Fuchs; drept urmare, în catalogul pe care l-am întocmit, aceste vestigii au beneficiat de menționarea corespunzătoare. Rămânem recunoscători specialistei berlineze pentru facilitarea cercetării noastre. În alcătuirea acestui catalog au fost folosite următoarele abrevieri: C = complex; Diam. = diametrul; G = grosime; G max. = grosime maximă; Gr. = groapă; L = lungime; l = lățime; MIAPN = Muzeul de Istorie și Arheologie, Piatra Neamț; T = tumul.

¹¹ G. Gomolka-Fuchs: "5 Fragmente einer Schale".

¹² G. Gomolka-Fuchs: "Knubbe".

¹³ G. Gomolka-Fuchs: "Randscherbe einer Kugelflasche."

- 10** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28208b) – Pl. II/3 (a-b).
Braniște, T27/F, C1, 1983. Fragment de sticlă de culoare verzui, translucidă, puternic deformată de ardere.
L = 3,6 cm; l = 1,8 cm.
- 11** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28208a) – Pl. II/4 (a-b).
Braniște, T27/F, C1, 1983. Fragment de sticlă de culoare verzui, translucidă, cu aspect poros, puternic deformată de ardere. Posibil, porțiune din peretele aceluiași vas menționat la nr. 10.
L = 2,3 cm; l = 1,1 cm.
- 12** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28311a) – Pl. II/5 (a-b).
Braniște, T29/A, C1, 1975. Fragment de sticlă de culoare verzui închis, opacă, cu aspect poros, puternic deformat de ardere.
L = 2 cm; l = 1,3 cm.
- 13** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 17568a) – Pl. II/6 (a-b).
Braniște, T30, C1, 1975. Fragment de sticlă incoloră, translucidă, cu ușoare striatii pe suprafața vasului¹⁴.
L = 2,7 cm; l = 1,5 cm; G = 0,2 cm.
- 14** Fragmente de pahar/lampă conică tip Isings 106 (MIAPN, nr. inv. 17568a) – Pl. II/7 (a-b).
Braniște, T30, C1, 1975. Fragmente de sticlă incoloră, de bună calitate. Pe exterior, sub buză, se pot observa două caneluri late de aproximativ 2 mm fiecare, incizate pe suprafața vasului.
G = 0,2 cm.
- 15** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 17568b) – Pl. II/8 (a-b).
Braniște, T30, C1, 1975. Fragment de sticlă de culoare verzuie, translucidă, cu aspect poros, puternic deformată de ardere.
L = 2,6 cm; l = 2,1 cm; G = 0,2 cm.
- 16** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28343a) – Pl. II/9 (a-b).
Braniște, T30, C1, 1975. Fragment de sticlă de culoare verzuie, translucidă, cu aspect poros, puternic deformată de ardere.
L = 3,6 cm; l = 2,9 cm; G = 0,2 cm.
- 17** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28343c) – Pl. III/1 (a-b).
Braniște, T30/B, C1, 1975. Fragment de sticlă verzuie, translucidă, cu aspect poros, puternic deformată de ardere.
L = 3,7 cm; l = 2,8 cm; G max. = 1,3 cm.
- 18** Fragmente de sticlă a unei cupe (?) (MIAPN, nr. inv. 28344a) – Pl. III/2 (a-b).
Braniște, T30/B, 1975. Fragmente de sticlă incoloră de bună calitate, transparentă. La exterior se remarcă o nervură subțire în relief¹⁵.
G = 0,3 cm.
- 19** Fragment de bol (?) de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28216b) – Pl. III/3 (a-b).
Braniște, T32/A, Gr. 22, 1981. Fragment de sticlă de culoare ușor verzuie, translucidă, cu aspect poros, puternic deformată de ardere.
L = 6,5 cm; l = 1,8 cm; G = 0,2 cm.
- 20** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28216b) – Pl. III/4 (a-b).
Braniște, T32/A, Gr. 22, 1981. Fragment de sticlă subțire, incoloră, transparentă, deformată de ardere.
L = 2,4 cm; l = 1,1 cm; G = 0,1 cm.

¹⁴ G. Gomolka-Fuchs: "Fragment mit vertikalen Kanneluren."

¹⁵ G. Gomolka-Fuchs: "2 Rand + 1 Wandfragment".

- 21** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28216a) – Pl. III/5 (a-b).
Braniște, T32, Gr. 21, 1981. Fragment de sticlă de culoare verde, opacă, puternic deformată de ardere.
L = 2,6 cm; l = 2,3 cm; G = 1,6 cm.
- 22** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28221a) – Pl. III/6 (a-b).
Braniște, T32, C1, 1981. Fragment de sticlă de culoare verde, translucidă, puternic deformată de ardere.
L = 4 cm; l = 2,2 cm; G = 1 cm.
- 23** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28221a) – Pl. III/7 (a-b).
Braniște, T32, C1, 1981. Fragment de sticlă de culoare verde, translucidă, puternic deformată de ardere.
L = 4,2 cm; l = 1,5 cm; G = 0,9 cm.
- 24** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28221a) – Pl. III/8 (a-b).
Braniște, T32, C1, 1981. Fragment de sticlă de culoare verde, translucidă, puternic deformată de ardere.
L = 2,4 cm; l = 1,5 cm; G = 0,8 cm.
- 25** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28221b) – Pl. IV/1 (a-b).
Braniște, T32/A, C1, 1981. Fragment de sticlă de culoare verzuie, translucidă, puternic deformată de ardere.
L = 2,1 cm; l = 1,5 cm; G = 0,3 cm.
- 26** Fragment de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28221c) – Pl. IV/2 (a-b).
Braniște, T32/A, C1, 1981. Fragment de sticlă de culoare verzuie, translucidă, cu aspect poros puternic deformată de ardere.
L = 4,4 cm; l = 1,2 cm; G = 0,2-0,6 cm.
- 27** Fragmente de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28221d) – Pl. IV/3 (a-b).
Braniște, T32, C1, 1981. Fragmente de sticlă subțire de culoare ușor verzuie, translucidă. Probabil, acestea provin dintr-un perete de cupă/pahar.
G = 0,1 cm.
- 28** Fragmente de sticlă (MIAPN, nr. inv. 28221e) – Pl. IV/4 (a-b).
Braniște, T32/D, C1, 1981. Fragmente de sticlă de culoare verzuie, translucidă, cu aspect poros și bule de aer în compoziție, deformate prin ardere. Posibil, fragmente de cupă/pahar.
G = 0,1 cm.

BIBLIOGRAFIE

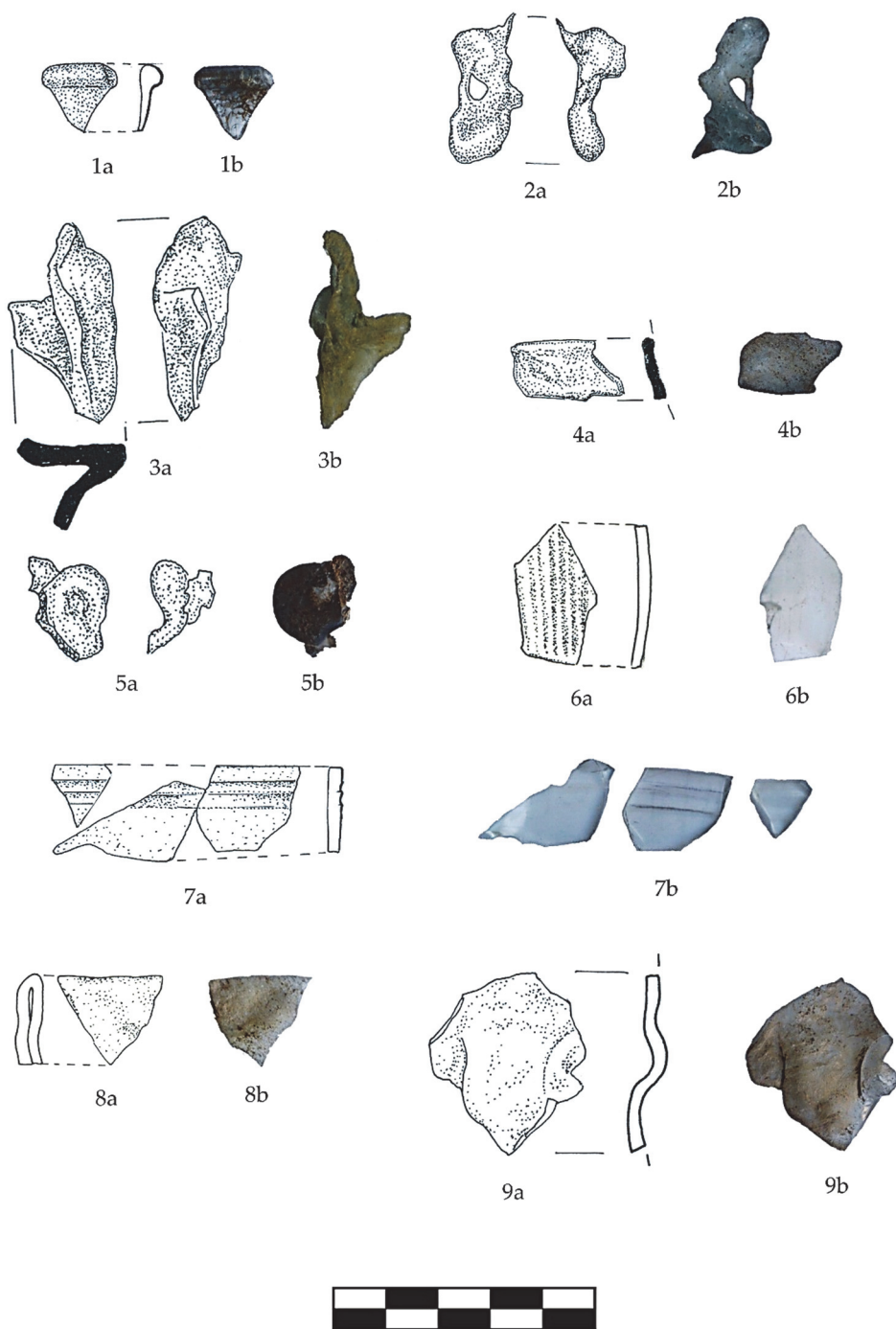
- BOȚAN 2015 Boțan, S. -P., *Vase de sticlă în spațiul dintre Carpați și Prut (secolele II a.Chr. – II p.Chr.)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca.
- CÂRCIUMARU, CÂRCIUMARU 1980 Cârțumaru, E., Cârțumaru, M., *Analyse chimique et spectrographique d'un échantillon de Braniște*, in: *Dacia*, N.S., 24, 221.
- CHIRIAC, BOȚAN 2013 Chiriac, C., Boțan, S. -P., *Sticlăria elenistică și romană din Pontul Euxin. Între producție și import*, in: Panait-Bîrzescu, F., Bîrzescu, I., Matei-Popescu, F., Robu, A., (eds.), *Poleis din Pont și Propontida în epocile elenistică și romană*, Ed. Humanitas, București, 278-318.
- CHIRIAC, BOȚAN 2014 Chiriac, C., Boțan, S. -P., *Roman Glass Vessels in the Western Pontic Area (1st-3rd Centuries CE). General Remarks*, in: Cojocaru, V., Coşkun, A., Dana, M. (eds.), *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 525-553.
- IONIȚĂ, ȘOVAN 2014 Ioniță, I., Șovan, O. L., *Jetoane de sticlă romane descoperite în așezări ale dacilor liberi din Moldova*, in: *AMT*, IX-X, 145-150.
- ISINGS 1957 Isings, C., *Roman Glass from Dated Finds*, J. B. Wolters Press, Groningen-Djakarta.
- MIHAILESCU-BÎRLIBA 2016 Mihailescu-Bîrliba, V., *Games and Gamers in Dacia*, in: *ArhMold*, 39 (sub tipar).
- MIHAILESCU-BÎRLIBA 1999 Mihailescu-Bîrliba, V., *Die Karpatische Hügelgräberkultur in Rumänien*, in: Czopek, S., Kokowski, A., (eds.), *Na granicach antycznego świata. Sytuacja kulturowa w południowo-wschodniej Polsce i regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim. Materiały z konferencji – Rzeszów, 20-21 XI 1997*, Rzeszów, 313-332.
- MIHAILESCU-BÎRLIBA 1997a Mihailescu-Bîrliba, V., *The Carpathian barrows culture/Cultura tumulilor carpatici*, in: *ActaMP*, 21, 833-878.
- MIHAILESCU-BÎRLIBA 1997b Mihailescu-Bîrliba, V., *Noi date privind Cultura tumulilor carpatici în România*, in: *SCIVA*, 48, 4, 309-339.
- MIHAILESCU-BÎRLIBA 1980 Mihailescu-Bîrliba, V., *Un nouveau groupe culturel sur le territoire de Roumanie. Les fouilles de Braniște-Nemțisor (com. de Vinători, dép. de Neamț)*, in: *Dacia*, N.S., 24, 180-207.
- NUȚU, BOȚAN 2009 Nuțu, G., Boțan, S. -P., *Roman Board Game Pieces in Northern Dobroudja*, in: *Peuce*, S.N., VII, 145-157.
- PAKI, COCIȘ 1993 Paki, A., Cociș, S., *Dacia ludens*, in: *EphNap*, III, 149-161.
- PÁNCZÉL 2010 Pánczél, Sz., *A Glass Die from Porolissum (Roman Dacia)*, in: *Instrumentum*, 31, 33.

LIST OF ILLUSTRATIONS

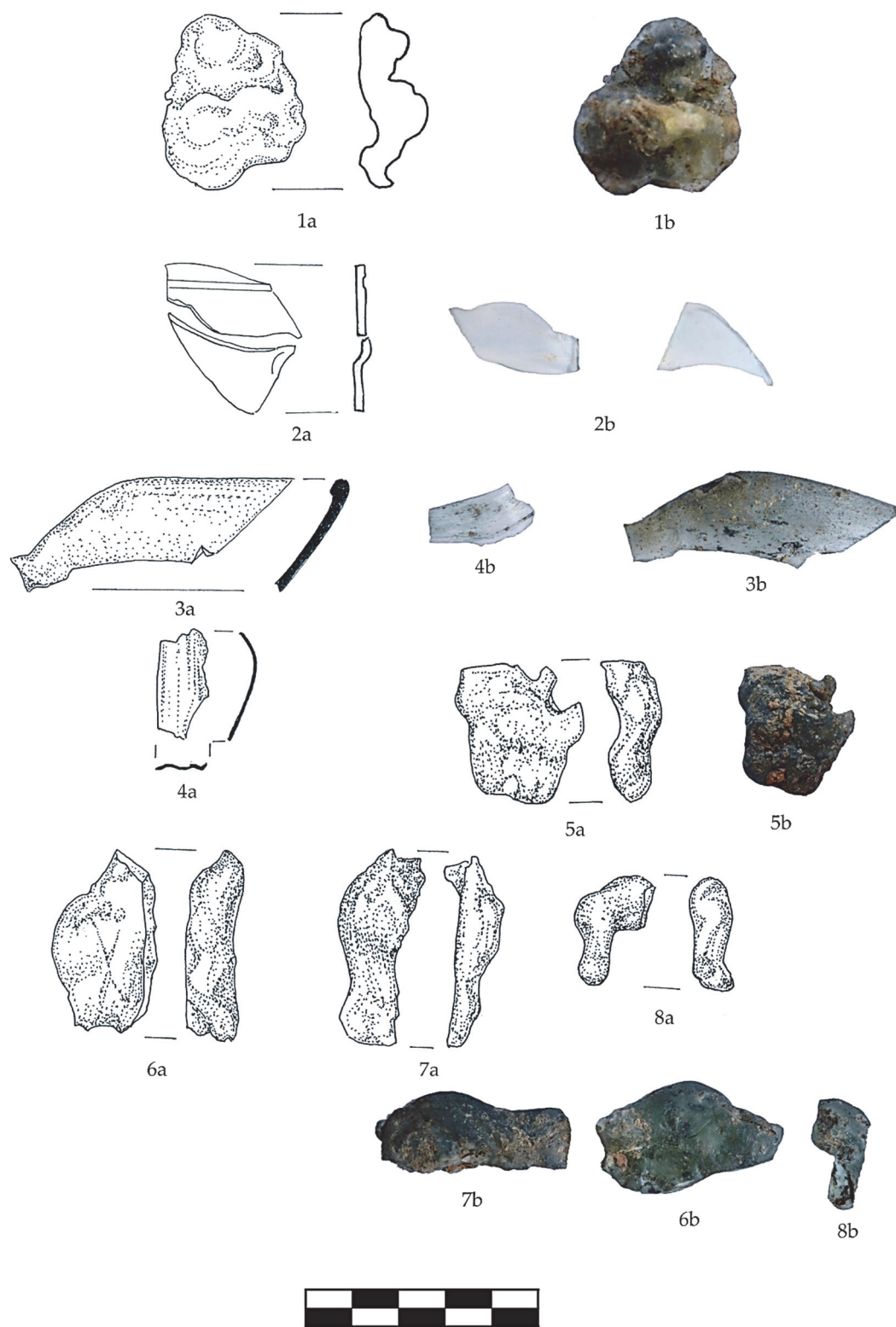
- Pl. I. Fragments of glassware discovered in the barrow graves of Târzia (1), Gura Secului (2) and Braniște (3-7).
- Pl. II. Fragments of glassware discovered in the barrow graves of Braniște.
- Pl. III. Fragments of glassware discovered in the barrow graves of Braniște.

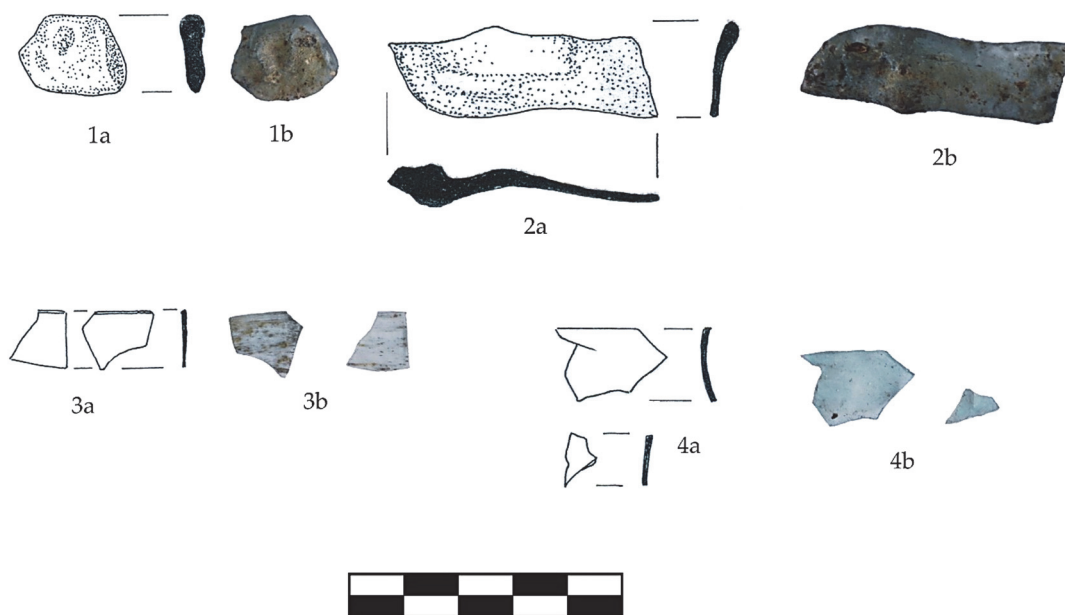
Pl. I. Fragmente de vase de sticlă descoperite în mormintele tumulare de la Târzia (1), Gura Secului (2) și Braniște (3-7).

Pl. II. Fragmente de vase de sticlă descoperite în mormintele tumulare de la Branîște.

Pl. III. Fragmente de vase de sticlă descoperite în mormintele tumulare de la Branîște.

Pl. IV. Fragmente de vase de sticlă descoperite în mormintele tumulare de la Braniște.